

Tekeningen van Adriaen en Isack van Ostade

In 1981 verwierf het Rijksprentenkabinet twee albums met voor het grootste gedeelte Nederlandse figuurstudies uit de 17de en 18de eeuw¹. Het album *Figuurstudies I* bevat 90² en het album *Figuurstudies II* 146³ tekeningen, die alle met een of meer hoeken in de albums zijn geplakt, in een aantal gevallen twee op een bladzijde. Er zijn maar enkele bekende en dus gemakkelijk herkenbare kunstenaars vertegenwoordigd, zoals Cornelis Saftleven, Nicolaes Berchem, Leonard Bramer en Hendrik W. Schweickhardt. De makers van de meeste tekeningen zullen dus nog moeten worden vastgesteld.

De albums ontleen hun belang niet alleen aan het aantal tekeningen, maar ook aan hun samenstelling. Kunstenaars bewaarden hun tekeningen meestal in kunstboeken en zo worden ze in 17de- en 18de-eeuwse inventarissen ook aangetroffen. Kunsthandelaars met grote voorraden tekeningen stelden dergelijke albums waarschijnlijk ook samen, waarbij er voor gezorgd werd dat enkele tekeningen van bekende kunstenaars werden aangevuld met en afgewisseld door allerlei soorten tekeningen van minder belang en waarde zoals bijvoorbeeld kopieën.

Omdat albums met tekeningen uiterst zeldzaam zijn, zullen de figuurstudies in de albums bewaard blijven. Inhoud, betekenis en herkomst van de twee albums zullen nog nader worden onderzocht. Hierop

voortuitlopend wordt een opvallende groep tekeningen van de gebroeders Adriaen en Isack van Ostade, die zich verspreid in beide albums bevindt, hier in het kort belicht. Waarschijnlijk is deze groep Ostade-tekeningen afkomstig uit de nalatenschap van Cornelis Dusart, die na Adriaens dood in 1685 – Isack was al jong gestorven – het atelier van zijn leermeester had overgenomen. Na Dusarts dood in 1704 werd de nalatenschap in 1708 geveild⁴. In de inventaris van deze nalatenschap worden honderden tekeningen genoemd van Adriaen, Isack, Dusart, Brouwer, Steen, Bega e.a.

In de twee albums komen vijf tekeningen van Adriaen voor, alle gemaakt op blauw of grijs papier met zwart krijt en met wit gehoogd. Een van deze vijf tekeningen met *Twee studies van een vechtende man*⁵ (album I, fol. 29; afb. 1) kon nog niet in verband worden gebracht met een ets of schilderij van Adriaen. De *Moeder met kind*⁶ (album II, fol. 4; afb. 2) gebruikte hij voor de ets *Het gebed voor de maaltijd* (B. 34; afb. 3) van 1653, waarvoor in het Brits Museum te Londen een ontwerp-tekening wordt bewaard (afb. 4)⁷. De *man met zijn handen voor de borst* (album II, fol. 61; afb. 5)⁸ werd gebruikt voor de ets *Man leunend op een onderdeur*, ook van omstreeks 1653 (B. 9; afb. 6). De *Voorovergebogen zittende man* (album II, fol. 61; afb. 7)⁹ komt voor op een schilderij met het *Interieur van een boerenwoning met figuren bij de haard*¹⁰. Dit schilderij is van

Afb. 1. Adriaen van Ostade. Twee studies van een vechtende man, album *Figuurstudies I*, fol. 29. Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

Afb. 2. Adriaen van Ostade. Moeder met kind, album *Figuurstudies II*, fol. 4. Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

Afb. 3. Adriaen van Ostade. *Het gebed voor de maaltijd*, ets. Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

Afb. 4. Adriaen van Ostade. *Het gebed voor de maaltijd*, Londen, Brits Museum.

Afb. 5. Adriaen van Ostade. Man met zijn handen voor de borst, album *Figuurstudies II*, fol. 61. Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

Afb. 6. Adriaen van Ostade. Man leunend op een onderdeur, ets. Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

Afb. 7. Adriaen van Ostade. Voorovergebogen zittende man, album *Figuurstudies II*, fol. 61. Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

Afb. 8. Adriaen van Ostade. Dansende man, album *Figuurstudies II*, fol. 34. Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

Afb. 9. Isack van Ostade. Staande man bij een tafel en jongetje met een rommelpot (?), album *Figuurstudies 1*, fol. 32. Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

1660 en bevindt zich in het Nationalmuseum te Stockholm. Tenslotte zien we de *Dansende man* (album II, fol. 34; afb. 8)¹¹ op de achtergrond van het schilderij *Dansende figuren in een boerenwoning*¹² van 1659 in St. Louis, Art Museum. De *Dansende man* is de vijfde figuurstudie voor dit schilderij die bekend is en een van de andere is ook in het Rijksprentenkabinet¹³.

Van Adriaens jongere broer Isack leek in ieder geval één tekening aanwezig te zijn¹⁴ (album I, fol. 32; afb. 9). We zien een man bij een tafel die met zijn rechterhand een gebaar maakt alsof hij geld uittelt. Rechts loopt een jongetje van hem weg met een rommelpot (?) onder zijn arm. Deze tekening werd gemaakt met potlood en daarna met penseel in grijs uitgewerkt. Het blad draagt een opschrift in 17de-eeuws schrift: *Ostade heeft dit na 't leven geteykent*. Dit handschrift is niet dat van Isack, die op enkele van zijn tekeningen aantekeningen maakte¹⁵, en het opschrift werd dus later aangebracht. De kaderlijn om

Afb. 10. Isack van Ostade. Drie figuren bezig met het schoonmaken van vlees van een geslacht dier en staand jongetje van achteren, album *Figuurstudies 1*, fol. 62. Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

de tekening is met dezelfde inkt getrokken. In album II bevindt zich op fol. 62 een tekeningetje met een *Staannd jongetje van achteren* (afb. 10)¹⁶, dat in precies dezelfde stijl en techniek is gemaakt. De kaderlijn is ook met dezelfde bruine inkt getrokken als op het andere blad. Bij het inventariseren was gebleken dat op de achterkant van beide tekeningen, die elk met drie hoeken in het album waren geplakt, ook een voorstelling stond. Nadat beide bladen waren losgemaakt, bleek dat de twee tekeningen oorspronkelijk tot hetzelfde stuk papier behoren: op de voorzijde sluiten de bladen zo aan, dat de twee jongetjes tegenover elkaar staan (afb. 11) en op de achterkant vertoont zich een voor Isack karakteristiek landschap met een *Gezicht op de kerk te Rijnsburg* (afb. 12). Een kleine tekening die in album II boven het jongetje met hoed was geplakt (afb. 10)¹⁷ bleek ook tot hetzelfde stuk papier te hebben gehoord. Op dit schetsje zijn drie figuren bezig bij een ronde bak op een driepoot vlees

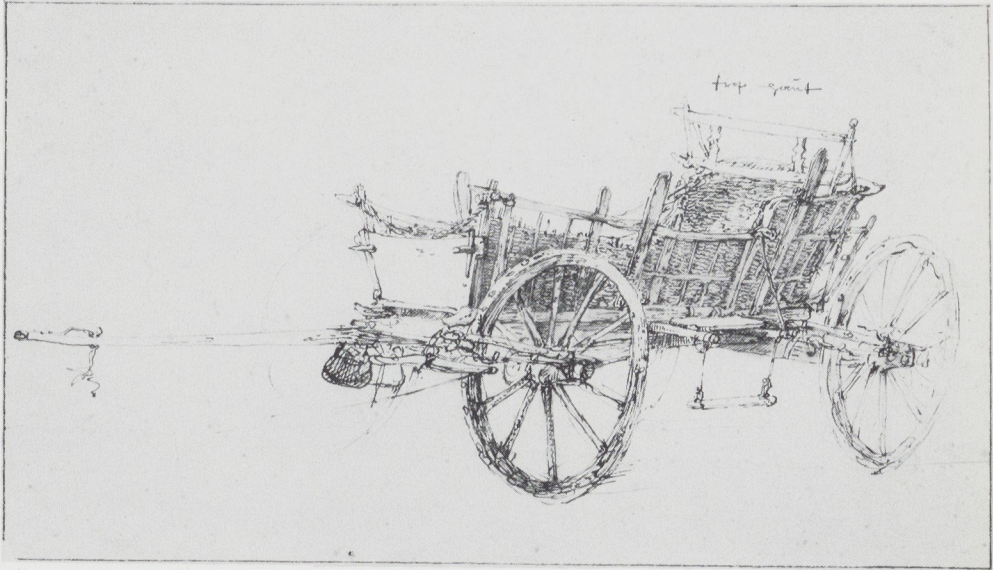

Stadt. Siehe die na 4. brenn getoysent

Afb. 11. Isack van Ostade. Gereconstrueerd schetsblad met figuren van afb. 9 en 10. Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

Afb. 12. Isack van Ostade. Gezicht op de kerk te Rijnsburg, verso van afb. 11. Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

Afb. 13. Isack van Ostade. Een reiswagen. Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

van een geslacht dier schoon te maken; zo komt dit ook op een aantal van Isacks schilderijen voor. Links onderaan het papier van dit schetsje ontbrak een klein stukje, en daarin bleek een uitstekend stukje links bovenaan het papier met het *Jongetje van achteren* te passen, zodat deze blaadjes precies konden worden aangesloten. Vooral met hulp van de kettinglijnen in het papier werden de drie tekeningen precies tot het oorspronkelijke blad gereconstrueerd. Dit zal niet veel hoger zijn geweest dan het linker gedeelte van het gereconstrueerde landschap, omdat Isack de torenspits, die niet meer op het papier kon, in de lucht naast de toren afzonderlijk weergaf. Doordat de drie tekeningen met figuren in de oorspronkelijke toestand bij elkaar werden gebracht binnen een nieuw stuk papier waaraan ze werden vastgezet, werden de kaderlijnen aan de buitenzijden door dit nieuwe papier afgedekt. Er was dus een verzamelaar of waarschijnlijk een handelaar, die ter wille van een of meer albums met figuurstudies het landschap van Isack van Ostade heeft opgeofferd en de

figuren tot afzonderlijke tekeningen heeft verknipt. Eerst isoleerde hij de drie figuren op het blad door lijnen te trekken en daarna knipte hij ze langs die lijnen uit het vel, waarbij aan de randen ook nog stroken werden opgeofferd. Daarna schreef hij op de grootste tekening het opschrift. Het verknippen zal in ieder geval na de veiling van Dusarts ateliernalatenschap, dus na 1708, hebben plaatsgehad, maar niet heel veel daarna, omdat het schrift nog 17de-eeuws is. De meeste van Isack van Ostades tekeningen zijn met de pen gedaan en er zijn niet veel potloodtekeningen bekend, die niet ook deels of helemaal met de pen zijn uitgewerkt. Er zijn maar een paar figuurstudies met krijt op blauw papier aan Isack toegeschreven¹⁸. In album *Figuurstudies II* is op fol. 86 een tekening met *Drie schoolkinderen* (afb. 14)¹⁹, gemaakt met zwart krijt op blauw papier en met nauwelijks meer zichtbaar wit krijt gehoogd. Deze drie kinderen komen met verschillende veranderingen voor midden op een schilderij van Isack met een *Schoolklas* (afb. 15). Het schilderij dat oorspronkelijk uit

Afb. 14. Isack van Ostade. Drie schoolkinderen, album
Figuurstudies II, fol. 86. Amsterdam, Rijksprenten-
kabinet.

Afb. 15. Isack van Ostade. Schoolklas. Londen, kunsthandel Rafael Valls.

de verzameling van Sir Francis Cook, Richmond, komt, is gesigeneerd *Isack van Ostade* en 1641 gedateerd²⁰.

De lijst van tekeningen van de Ostades is met de schetsen van de drie schoolkinderen nog niet afgesloten. Er bleek in de verzameling van het Rijksprentenkabinet nog een tekening van Isack te zijn, die tot dusver werd toegeschreven aan Willem Schellinks. Deze stelt *Een reiswagen* voor (afb. 13)²¹. Op de achterwand van vlechtwerk is een rugleuning in de vorm van een soort raamwerk en hierboven heeft Isack geschreven *trep haût*

(trip hout, gebruikt voor o.a. klompen). Op grond van enkele onderdelen van de wagen is, met enige voorzichtigheid, verondersteld dat zulke reiswagens werden gemaakt in het oosten van het huidige Nederland of in België of Duitsland²². In de catalogus uit 1800 van de collectie Ploos van Amstel komt onze tekening onder nog vier andere met wagens of karren voor op naam van Willem Schellinks²³. Een van de karren werd door Isack gebruikt op een schilderij *Rust voor de herberg*²⁴.

Behalve dat de kerk te Rijnsburg op de

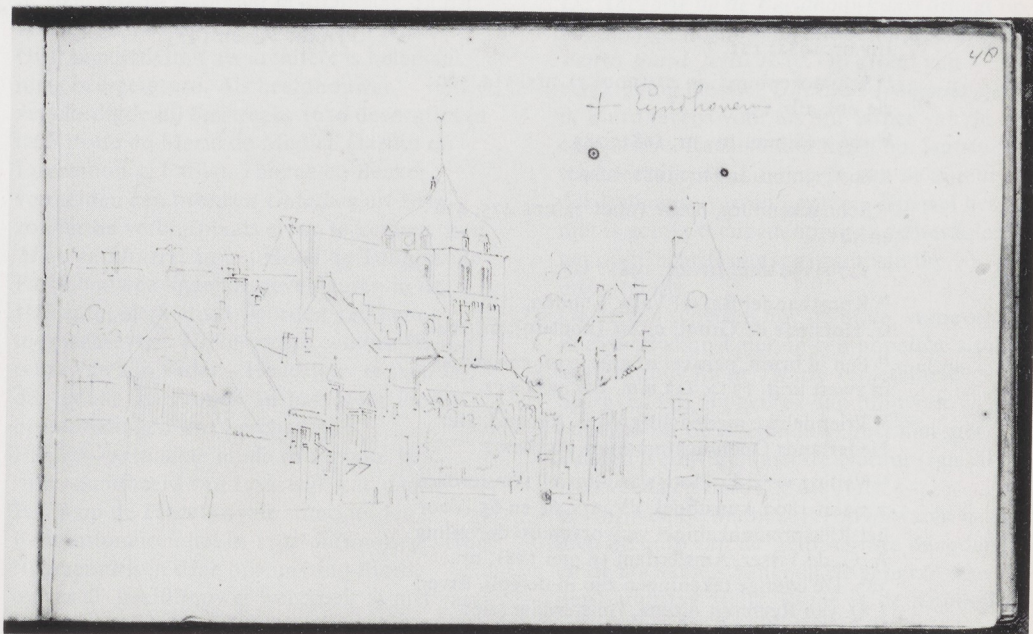
Afb. 16. Isack van Ostade. Gezicht te Eindhoven vanuit het westen. Amsterdam, particuliere verzameling.

keerzijde van de gereconstrueerde tekening kon worden herkend, bleek het ook mogelijk nog andere tekeningen te lokaliseren. Isack tekende namelijk van twee kanten de kerk te Eindhoven, eenmaal vanuit het westen (afb. 16)²⁵ en eenmaal vanuit het noordoosten (afb. 17)²⁶. Ongeveer een eeuw later zat er weer een kunstenaar op dezelfde plaats als Isack en deze schreef de plaatsnaam boven zijn tekening (afb. 18)²⁷. Het is niet zo verwonderlijk dat juist Eindhoven is weergegeven. De vader van Adriaen en Isack was Jan Hendricx van Eynhoven, die waarschijnlijk uit Ostade bij Eindhoven

kwam. Zijn vrouw Janneke Hendrikxdochter kwam uit Woensel, ook bij Eindhoven. De beide tekeningen met gezichten op de kerk van Eindhoven worden verschillend gedateerd. De kerk van het westen uit gezien ca. 1639/41, de andere ca. 1646/49. Behalve de gereconstrueerde tekening en de krijttekening met kinderen van Isack, en de vijf figuurstudies van Adriaen, zijn er in de albums nog een paar tekeningen, die misschien uit de nalatenschap van Dusart komen, maar waarvan de maker of makers nog niet met zekerheid konden worden vastgesteld.

Afb. 17. Isack van Ostade. Gezicht te Eindhoven vanuit het noord-oosten. Malibu, The J. Paul Getty Museum.
 Afb. 18. Cornelis Pronk en/of Abraham de Haen. Gezicht te Eindhoven vanuit het noord-oosten, fol. 48 van schetsboekje. Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

Noten

- ¹ Verworven uit particulier bezit; vererfd uit het bezit van Pieter Kikkert (1775-1855), amateur-tekenaar en etsers, gevestigd te Vlaardingen vanaf 1809.
- ² Inv.nrs. 1981: 92 t/m 181.
- ³ Inv.nrs. 1981: 182 t/m 328.
- ⁴ A. Bredius, *Künstler-Inventare* 1, Den Haag 1915, p. 27-73.
- ⁵ Zwart en wit krijt op grijs papier, 157 × 120 mm. Inv.nr. 1981: 118.
- ⁶ Zwart krijt op blauw papier, 155 × 110 mm. Inv.nr. 1981: 183.
- ⁷ B. Schnackenburg, *Adriaen van Ostade, Isack van Ostade: Zeichnungen und Aquarelle*, 2 dln., Hamburg 1981, nr. 67.
- ⁸ Zwart en wit krijt op blauw/grijs papier, 83 × 76 mm. Inv.nr. 1981: 283.
- ⁹ Zwart en wit krijt op blauw papier, 80 × 75 mm. Inv.nr. 1981: 282.
- ¹⁰ C. Hofstede de Groot, *Beschreibendes und kritisches Verzeichnis...*, III, Esslingen/Parijs 1910, nr. 473.
- ¹¹ Zwart en wit krijt op lichtbruin papier, 144 × 75 mm. Inv.nr. 1981: 237.
- ¹² Schnackenburg, *op.cit.* (noot 7), afb. 36.
- ¹³ Schnackenburg, *op.cit.* (noot 7), nr. 124.
- ¹⁴ Potlood en penseel in grijs, 161 × 139 mm. Inv.nr. 1981: 121.
- ¹⁵ Schnackenburg, *op.cit.* (noot 7), nrs. 514, 560; zie ook afb. 15.
- ¹⁶ 106 × 68 mm. Inv.nr. 1981: 285.
- ¹⁷ 80 × 79 mm. Inv.nr. 1981: 284.
- ¹⁸ Schnackenburg, *op.cit.* (noot 7), nrs. 475, 476 en 541.
- ¹⁹ 127 × 139 mm. Inv.nr. 1981: 327.
- ²⁰ Kunsthandel Rafael Valls, Londen, C. Hofstede de Groot, *op.cit.* (noot 10), nr. 164.
- ²¹ Pen in bruin, penseel in grijs, over een schets in zwart krijt, 137 × 243 mm. Inv.nr. A 117.
- ²² Vriendelijke mededeling W. F. Renaud, Het Nederlands Openluchtmuseum, Arnhem.
- ²³ Veiling verz. C. Ploos van Amstel, Amsterdam 3 maart 1800, kunstboek VV, nrs. 64 en 65. Voor het Rijksprentenkabinet verworven op de veiling A. G. de Visser, Amsterdam 16 mei 1881, nr. 383. De overige tekeningen zijn in de coll. Erven I. Q. van Regteren Altena, Amsterdam (zie: J. Giltay, *Kabinet van Tekeningen*, Rotterdam/Parijs/Brussel 1977, no. 98) en in Parijs, Fondation Custodia (coll. F. Lugt); Schnackenburg, *op.cit.* (noot 7), nrs. 560-563.
- ²⁴ Zie: Giltay 1977 (noot 23), nr. 98 noot 1.
- ²⁵ Schnackenburg, *op.cit.* (noot 7), nr. 424 (recto). De schets op de keerzijde staat in verband met een tekening met een *Boerenerf met een waterput*, (Schnackenburg, nr. 574), die dus ook in de buurt van Eindhoven zal zijn gemaakt. Het gezicht op Eindhoven draagt een niet duidelijk opschrift *Ginderen*, dat waarschijnlijk betrekking heeft op het riviertje de *Gender*, waar Eindhoven aan ligt.
- ²⁶ Schnackenburg, *op.cit.* (noot 7), nr. 577. Deze tekening is in het J. Paul Getty Museum te Malibu, zie: *The J. Paul Getty Museum Journal*, vol. 13 (1985), p. 186, nr. 75; Een kopie van Dusart bevindt zich in Parijs, Fondation Custodia (coll. F. Lugt), zie C. van Hasselt, cat. *Rembrandt et ses contemporains, Dessins Hollandais du dix-septième siècle, collection Frits Lugt, Institut Néerlandais, Paris*. New York/Parijs, 1977-78, nr. 78. Van Hasselt veronderstelde al, dat de beide tekeningen (Schnackenburg, nrs. 424 en 577) in dezelfde plaats waren gemaakt.
- ²⁷ Fol. 48 is in een schetsboekje in het Rijksprentenkabinet (inv.nrs. 1918: 230-294), dat vroeger aan H. Spilman werd toegeschreven, maar eerder van de hand van C. Pronk en/of Abraham de Haen is; zie: Stelling IV bij het proefschrift van J. W. Niemeijer, *Cornelis Troost*, Assen 1973.